

УДК 165.811:316.652.2

**ЛЮДСТВО ПЕРЕД НЕОБХІДНІСТЮ
СТАБІЛЬНОГО СВІТУ: КОНСТРУКТИВНІ
ІНІЦІАТИВИ І ФІЛОСОФСЬКІ ПОШУКИ
КОНСЕНСУСУ****HUMANITY IS FACED WITH THE NEED STABLE
PEACE: CONSTRUCTIVE INITIATIVES AND
PHILOSOPHICAL SEARCH FOR CONSENSUS****Григор О. О.,**кандидат наук з державного управління,
доцент, ректор Черкаського державного
технологічного університету (Черкаси, Україна),
e-mail: lepan@ukr.net**Greigor O. O.,**Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor, Rector of Cherkasy State
Technological University (Cherkasy, Ukraine),
e-mail: lepan@ukr.net

На сучасному етапі розвитку людства відбувається перетворення світу на єдину структурно-функціональну систему, у політичній площині він виявляється не стільки біполярним, скільки плюралістичним. Звичайно, нова градація цивілізації, яку намагається очолити Захід, продовжує протистояти Сходу. Але з'явилися нові центри випереджального розвитку: поряд із Західним – Північноатлантичним і, частково, Далекосхідним, у яких відбувається утвердження постіндустріального, інформаційного типу суспільства. Водночас, у створенні пост біполярного світу важливу роль починають відігравати країни Азії та Близького Сходу. Це має важливе значення для переходу людства від ядерного до «комплексного стримування», яке ґрунтується на розумінні поліморфної природи загроз, що формуються внаслідок руйнування біполярного світового ладу та необхідності диверсифікації підходів щодо стратегій, розроблених у роки «холодної війни».

Ключові слова: політика, глобалізація, постбіполярний світ, «комплексне стримування», консенсус.

At the present stage of human development, the transformation of the world into a single structural and functional system takes place, in the political plane it turns out not so much bipolar as pluralist. Of course, the new gradation of civilization, which is trying to lead the West, continues to resist the East. But new centers of advanced development appeared: along with the West – the North Atlantic and, partly, the Far Eastern, where the establishment of postindustrial, informational type of society is taking place. At the same time, the countries of Asia and the Middle East are beginning to play an important role in creating a post of bipolar world. This is important for the transition of mankind from nuclear to «comprehensive containment», which is based on the understanding of the polymorphic nature of the threats posed by the destruction of the bipolar world order and the need to diversify approaches to strategies developed during the Cold War.

Keywords: politics, globalization, post-bipolar world, «complex deterrence», consensus.

У постбіполярній системі міжнародних відносин процес глобалізації набув нових форм. Після «холодної війни» новий світовий порядок формується як глобальний світоустрій з набагато більш інтенсивними та різнобічними внутрішніми зв'язками, ніж за попередньої міжнародної системи. Сучасна міжнародна система – це не суспільство у звичайному розумінні, але і не просто система держав. Це новий соціум, що поступово знаходить визначеність [1, с. 129].

Мета дослідження – виявити конструктивні ініціативи та здійснити філософські пошуки консенсусу щодо необхідності стабільного світу для людства.

У статті американського політолога Ф. Фукуяма «Кінець історії» була сформульована теза щодо майбутньої безконфліктності світу. Вчений

стверджував, що крах фашизму, комунізму і інших «викликів» і остаточна перемога ліберальних цінностей зробить подальше життя суспільства вільним від подій [2, с. 117].

На його погляд, історія та її розвиток раніше відбувалися за рахунок нерациональних факторів, на зміну яким зараз поступово приходять закони розуму. Людство від темної епохи «закону сили» пересувається до найбільш логічного устрою, заснованого на досягненнях західної цивілізації, ринкової економіки та ліберальнодемократичної ідеології. Ф. Фукуяма вважає, що «виникає досить помітний консенсус щодо ліберальної демократії як системи правління, оскільки вона взяла верх над протилежними ідеологічними концепціями. Завершується процес формування нових цивілізацій. Починається новий етап розвитку єдиної світової цивілізації, який об'єднає світ в єдину рационально функціонуючу систему» [3, с. 118].

Хоча Фукуяма в основному дотримувався оптимістичного бачення долі людства, однак не утримався від песимістичних нарікань: «Кінець історії сумний». Його пригнічує перспектива багатовікової нудьги постісторичної епохи, епохи без ідеологічної боротьби. З його погляду, майбутнє – досягнення Заходом бажаного кінця історії через закінчення ідеологічного протистояння у світовому масштабі, у результаті чого Схід теж виявиться в постісторії та зіллється з Заходом [4, с. 660].

У своїй відомій праці «Третя хвиля. Демократизація наприкінці ХХ століття» С. Хантінгтон висунув концепцію, відповідно до якої процес демократизації сучасного світу відбувався внаслідок трьох хвиль переходів до демократії. Сьогодні деякі авторитетні фахівці у галузі транзитології вважають, що внаслідок трансформацій посткомуністичних країн, почалася «четверта хвиля» [5, с. 101]. С. Хантінгтон, досліджуючи процес демократизації сучасного світу, зрозумів, що він відбувається не лінійно, а хвилеподібно, бо за періодами збільшення кількості демократій настають періоди їх зменшення. Періоди збільшення демократій були визначені ним як «хвилі демократизації». «Хвиля демократизації, – вказує С. Хантінгтон, – це група переходів від недемократичних режимів до демократичних, що відбувається в певний період часу, кількість яких значно перевищує кількість переходів у зворотному напрямку у даний період» [6, с. 26]. Натомість періоди часу, за яких кількість сходів з колії демократії перевищує кількість переходів до демократії, він позначив як відпливи. Оскільки за відпливів до автократії повертається відносно менша кількість країн, ніж за попередньої хвилі перейшло до демократії, С. Хантінгтон зробив висновок, що світовий демократичний процес відбувається за схемою: «два кроки вперед – крок назад». Замість поняття «четверта хвиля», щоб пояснити відсутність відпливу, використовують поняття «керована демократія». У деяких посттоталітарних країнах зберігаються обмеження свободи слова, створюються

несприятливі умови для роботи опозиційних політичних сил, не здійснюється контроль за владою з боку громадянського суспільства. У розвинених країнах демократією теж певною мірою «керують». «Керування демократією» має на меті зменшення кількості конфліктів в умовах політичного плюралізму. Воно здійснюється за допомогою утвердження важливих демократичних цінностей, стереотипів, а також створення певних міфів [7, с. 20]. Однак із припиненням «холодної війни» світ з біполярного не перетворився на однополярний, а кінець історії так і не настав, оскільки виникають інші, більш серйозні причини конфліктів. У своїй відомій статті С. Хантингтон окреслює можливі майбутні варіанти конфліктів, які створюватимуться в багатополарній системі світу, що формується після розпаду системи біполярної з припиненням холодної війни та падінням соціалістичних режимів. «Я вважаю, що у світі, що народжується, основним джерелом конфліктів буде вже не ідеологія і не економіка. Найважливіші кордони, які розділяють людство, і переважні джерела конфліктів будуть визначатися культурою. Нація – держава залишиться головною дійовою особою в міжнародних справах, але найбільш значущі конфлікти глобальної політики розгортатимуться між націями і групами, що належать до різних цивілізацій. Зіткнення цивілізацій стане домінуючим чинником світової політики. Лінії розлому між цивілізаціями – це і є лінії майбутніх фронтів», – зазначає Хантингтон [8, с. 33]. Майбутній конфлікт між цивілізаціями – завершальна фаза еволюції глобальних конфліктів в сучасному світі. Нині цивілізація повинна обрати шляхи подолання глобальних проблем, що не порушують природи існування *Homosapiens*. Сучасна філософська наука пропонує наступні сценарії виходу з кризи: – інерційний – продовжуються традиційні тенденції: національний егоїзм, панування вузько економічних критеріїв у прийнятті господарських рішень, що призводить до апокаліптичної кризи; – ультратоталітарний – абсолютно жорстка світова диктатура до світової цивілізації, нещадна соціальна та біологічна евгеніка тощо; – трансформативний – прийняття нового світогляду, нової системи цінностей, нової світової релігії, результат – усвідомлена колективна поведінка [9, с. 138].

Здається, останній сценарій більш привабливий для сучасної цивілізації; для його реалізації необхідно рухатися у чотирьох напрямках: охороняти екосистему; стабілізувати чисельність населення планети; раціоналізувати споживання; екологізувати сфери виробництва.

Зрозуміло, що в епоху екологічної кризи необхідні нові норми, що регулюють етичну поведінку людини. До таких норм варто віднести: гуманізацію рішень у сфері науки та техніки, розроблення нової етики, відродження ідеалів стоїків, повернення до віри. У цілому людству необхідно мінімізувати потреби, що завдають шкоди людині та природі. На думку М. Надольного, «катастрофічні ознаки екологічної

ситуації, що склалася сьогодні у світі, однозначно вимагають, щоб процес задоволення цих потреб був підпорядкований глобальному соціальному завданню – самозбереженню людства» [10, с. 41].

На сучасному етапі розвитку людства відбувається перетворення світу на єдину структурно–функціональну систему. Утворилася нова градація цивілізацій, яку очолює Захід. У центрах випереджального розвитку – Західному, Північноатлантичному і, частково, Далекосхідному відбувається утвердження постіндустріального, інформаційного типу суспільства. Саме вихід найрозвиненіших країн світу на рівень інформаційного суспільства і зумовив завершення процесу глобалізації, змістом якого стало перетворення людства на єдину, ієрархічно побудовану, структурно–функціональну систему [11, с. 314].

Сутністю глобалізації є перетворення людства на єдину структурно–функціональну систему, в якій глобальна цивілізація характеризується нерівноправністю компонентів [12, с. 40]. Це призводить до нерівності держав через нерівність технологій та умов життя країн «золотого мільярда» та архіпелагу територій, що формується на краю цивілізації, враженому соціальним хаосом. Глобалізація спричинила фундаментальні зміни в укладі і способі життя людей, у соціальному устрої та управлінні, у характері суспільних зв'язків. Відбувається зближення способу життя різних країн і регіонів під впливом універсалізації культури. Отже, нині спостерігаються дві основні закономірності, провідні тенденції щодо еволюції глобального суспільного процесу. До них належать глобалізація та фрагментація міжнародних відносин, становлення єдиного, цілісного світу та одночасна поява нових форм його розколу [13, с. 316].

Переважно ці закономірності простежуються, з одного боку, в інтернаціоналізації економічного, політичного та всього суспільного життя, а з другого – у створенні та зміцненні суверенних держав, що намагаються реалізувати свої інтереси за межами національнодержавних кордонів, об'єднуючись в потужні блоки навколо єдиного цивілізаційно–культурного ядра. «Так на межі третього тисячоліття, у взаємодії і зіткненні схем світоустрою, культурних архетипів, регіональних та національних інтересів, народжується Новий світ майбутнього сторіччя», – зазначає російський вчений О. Неклеса [14, с. 48]. Проте, окрім позитивних аспектів нівелювання відстаней, технологічного розвитку, розширення культурних взаємодій тощо, сучасний розвиток людства супроводжується ризиками та проблемами, які також за своїми масштабами стають глобальними. Ці тенденції зумовлені не лише суто політичними інтенціями та інтересами учасників глобального процесу, але й кореспондуються з економічними реаліями, поширенням інформаційно–комунікаційних технологій, загальносвітовими культурними тенденціями. Певні ризики для світового політичного процесу несе гостре соціальне

розшарування між народами, цивілізаціями та цілими регіонами світу, загрози екологічних катастроф та перспективи вичерпання ресурсів планети, що змушує держави та організацію корегувати не лише внутрішню політику, а й виробляти спільні норми та програми на рівні глобальних політичних взаємодій. В умовах глобалізації кардинально ускладнюється структура світового розвитку, трансформуються цінності та норми життєдіяльності людей, видозмінюється система взаємодії між ними (глобальні відносини), утверджується нова модель відносин між суспільствами та цивілізаціями, встановлюються нові пріоритети в розв'язанні глобальних системних проблем. У створенні постбіполярного періоду важливу роль починають відігравати країни Азії та Близького сходу. Процеси, що відбуваються в Близькосхідному регіоні, мають важливе значення для розуміння динаміки трансформації проблеми, наприклад, ядерного стримування в постбіполярний період. На сьогодні в науковій літературі з'явилося поняття «комплексного стримування» (complexdeterrence). Воно ґрунтується на розумінні поліморфічного характеру загроз, що формуються внаслідок руйнування біполярного світового ладу та необхідності диверсифікації підходів щодо стратегій, розроблених у роки «холодної війни». Однією з таких стратегій (що базується на принципах відповідної наукової теорії) є стримування, до якого роки радянсько-американського протистояння додали ядерну компоненту. Випробування протягом багатьох криз у радянсько-американських відносинах надало ядерному стримуванню характеру універсальності, яку протягом постбіполярного періоду дедалі частіше таврують як безґрунтовну. Піддається сумніву ефективність дії стримування серед акторів нехристиянських соціокультурних середовищ, у яких психологічний аспект теорії стримування не матиме адекватної адаптації [15, с. 76].

Таким чином, сучасний постбіполярний світ не є однорідним, а, навпаки, продукує ще більш загрози та конфлікти, які ґрунтуються вже не на політичному устрої, а на більш глибоких підґрунтях. Досягнення консенсусу за таких умов є необхідним не тільки для розвитку наддержав, а і для існування самого людства. Під консенсусом у розумінні громадянської згоди доцільно розуміти стан соціально-політичної системи, котрий характеризується значною підтримкою з боку населення існуючих державного устрою і політики, відсутність їх активного неприйняття, що дає змогу управляти суспільством ненасильницькими методами. Революції, соціальні потрясіння, безкомпромісні варіанти політичної поведінки розглядаються в рамках консенсусної парадигми як аномалія політичного життя. Тому для свого органічного існування політика повинна запобігати конфліктам і кризам, підтримувати стан «соціальної солідарності» (Е. Дюркгейм), виявляти постійний «педагогічний» вплив суспільства на громадян (Д. Дьюї). Визнання верховенства культурних норм і цінностей у політичному і соціальному житті

ґрунтується на впевненості в можливостях людини свідомо розпоряджатися і власними, і суспільними ресурсами. Гуманізм, впевненість у можливостях людини чинити опір руйнуванню влади та суспільства дістали в парадигмі консенсусу всебічне обґрунтування [16, с. 8].

Прагнення уникати ризиків і забезпечувати комфортне існування є цілком природним для людей. Однак, якщо в суспільстві немає консенсусу щодо базових цінностей і цілей, узгодженого проекту майбутнього, зростає взаємна недовіра, то таке суспільство стає «суспільством ризику». На думку О. Яницького, у «суспільстві ризику» соціальний порядок не може бути всезагальним. Він складається з «приватних» порядків, що формуються елітами і владними структурами, які конкурують між собою [17, с. 36–37]. Саме тому найактуальнішою стає потреба «стабільного світу», «стійкого людського розвитку», «екобезпечного розвитку» та «нової дипломатії».

Глобалізація в політичній сфері спричинила нові виклики. Демократичні здобутки відкритого суспільства опинилися під загрозою перманентної політичної нестабільності. Це стосується не лише України. В ЄС політична ситуація протягом останніх п'яти років далека від стабільності. Це засвідчують провал референдуму щодо Європейської конституції, масштабні акції протесту профспілок проти соціальних реформ, які організує Єврокомісія, зростання популярності євроскептиків [18, с. 138].

Політичний порядок – це структура системи суспільних відносин, що матеріалізуються в різного роду інститутах, принципах, правилах і забезпечують цілісність тієї чи іншої соціальної системи [19, с. 93]. Соціальний порядок часом називають каркасом суспільства. Існують різні погляди на умови формування соціального, політичного порядку. Одні вчені розглядають порядок як стан суспільства, що має природний, самоорганізаційний характер. Інші, навпаки, вважають, що порядок виникає внаслідок примусу, є штучним і керованим [20, с. 19]. Однією з необхідних умов збереження і розвитку людського потенціалу як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях є стійкість людського розвитку. Концепція стійкого розвитку була запропонована, а точніше, сформульована на Конференції ООН з довкілля і розвитку (ЮНСЕД) в 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Спочатку ця концепція була орієнтована на вирішення глобальних проблем виживання людства на тлі взаємодії природи і суспільства. Історія самого терміна «стійкий розвиток» фактично почалася з Декларації Конференції ООН з довкілля (Стокгольм, 1972 р.), а також з праць Римського клубу, коли була значущо усвідомлена і позначена проблема негативних наслідків техногенних трансформацій соціоприродних систем. Створена Міжнародна комісія при ООН з довкілля і розвитку поставила завдання сформулювати відповідну програму, для назви якої було запропоновано поняття «стійкий розвиток», яке було закріплене як термін на

згаданій Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро [21, с. 4]. Для створення умов сталого людського розвитку на підґрунті національно-культурних інтересів потрібен збалансований розвиток не тільки держави в цілому, але і будь-якого регіону, що зумовлює вирішення трьох основних задач: економічної – забезпечення збалансованого з екологічними і соціальними вимогами ефективного розвитку виробництва; екологічної – відновлення первинної якості стану природного середовища до рівня, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам, збереження його на цьому рівні, досягнення його максимально можливого поліпшення; соціальної – поліпшення умов життєдіяльності і відтворення населення, поліпшення його генофонду, підвищення його матеріального забезпечення і якості життя [22, с. 61]. На думку Б. Данилишина, сталий розвиток потребує належного рівня демократії, поваги до основних прав і свобод людини, включаючи право на розвиток, транспарентного і підзвітного управління в усіх сферах суспільства. Відносини між сталим розвитком і демократією складні, неоднозначні, їх не можна спрощувати або абсолютизувати. Але досвід сталого розвитку, досягнутий за останні десять років, досить переконливо засвідчує, що ефективна участь громадянського суспільства в сприянні сталому розвитку є очевидною, необхідною і перспективною [23, с. 140].

Вдосконалення технологій у поєднанні з домінуванням в інформаційному просторі створює уявлення про непорушність нового світового порядку. Проте багато політичних аналітиків розцінюють цей порядок скоріше як новий світовий безлад. У цьому зв'язку заслуговує на увагу теза О. Доброчєєва щодо «вихрової глобалізації», згідно з якою новий світовий порядок більше схожий не на стійкий однополярний світ, а на соціальний смерч, в епіцентрі якого видима стабільність, а на периферії – масштабні руйнування. Спокій США як держави-лідера «нового світового порядку» досягається за рахунок нарощування криз на периферії [24, с. 214].

Сталий соціальний порядок – це той, щодо якого в суспільстві є консенсус. В Україні бракує суспільного консенсусу стосовно багатьох питань внутрішньої та зовнішньої політики. Відсутність єдності українського суспільства нині є чи не найактуальнішою проблемою, яка потребує розв'язання. Вона зумовлена існуванням різних ідентичностей, відмінностями політичних субкультур, соціальною нерівністю тощо.

Отож, як зазначають С. Дорогунцов і О. Ральчук, сталий розвиток як цивілізаційний діалог між природою та культурою повинен мати свій транскордонний, пов'язаний із втратою попередньої територіальності мета-рівень і водночас, безпосередньо бути присутнім у свідомості кожної окремої людини – діяти на засадах справжньої самодостатньої глобалізації. А ті її види, які нині грізно насуваються на людство, – економічна, торговельна глобалізації тощо – мають підпорядковуватись їй на правах

певних виконавчих механізмів. Важливо, щоб вони функціонували в межах тих принципів, які інституціалізуються як сценарій сталого розвитку, і суворо дотримувалися окреслених параметрів порядку. Тоді з усієї множини можливих альтернатив розвитку обиратиметься єдиний оптимальний варіант. Із синергетичного погляду – це і є сталий розвиток [25, с. 21]. Як зазначає Т. В. Кальченко, у перспективі на ХХІ ст. можна намітити наступні тенденції економічної динаміки цивілізацій четвертого покоління на тлі глобалізації, що поглиблюється. До найбільш характерних належать:

По-перше, більша синхронізація економічних циклів і криз, які не матимуть штучних кордонів. Ймовірно, ще декілька десятиліть припаде на період становлення постіндустріального суспільства в авангардних цивілізаціях, а у тих, що відстають, перехідний період затягнеться на більш тривалий час. Збережеться ритм середньотермінових циклів з періодичними економічними кризами приблизно кожне десятиліття. Світова криза 2001–2002 рр. підтвердила цю тенденцію. Всі ці цикли і кризи носять глобальний характер, але в кожній цивілізації мають своєрідний прояв, причому сильні цивілізації, які є лідерами світового господарства, будуть намагатися перенести вагу криз на більш слабкі цивілізаційні утворення.

По-друге, спостерігатиметься поетапне утвердження постіндустріального економічного способу виробництва з характерним набором і співвідношенням устроїв: державного (в соціокультурному, оборонному секторах, стратегічних галузях), приватного і змішаного (в галузях важкої промисловості, у будівництві, банківській справі), дрібногосподарного (малий бізнес, середній), у сфері послуг, роздрібній торгівлі, частково в сільському господарстві; інтернаціонального в частині секторів, безпосередньо втягнутих у глобальну економіку, і тих, що є власністю ТНК.

По-третє, більш чітко розмежується ринковий і неринковий сектори – за умов зростання частки і значення останнього з огляду на випереджаючий розвиток соціокультурної сфери, яка не може функціонувати цілком на ринкових принципах, а також розвиток дрібного натурального господарства для власного споживання. Співвідношення ринкового і неринкового секторів істотно розрізняються за локальними цивілізаціями: частка неринкового сектора є найменшою у Північній Америці (де значна частка соціальних послуг має платний, ринковий характер) і Японії, але значно вищою в Західній Європі і в решті цивілізацій, де суттєва частка потреби в продовольстві і послугах задовольняється за рахунок родинного і домашнього господарства.

По-четверте, можна очікувати на зміну співвідношення реальної і «віртуальної» економіки, що віддзеркалює пропорції відтворення у викривленій реальності фінансово-кредитних цінностей, які обертаються за власними законами. Потужний потік фінансового капіталу, посилений можливостями сучасних інформаційних техно-

логій, розширює сферу спекулятивної гри на фондових біржах. Віртуальні потоки перебувають під контролем потужних ТНК, які концентруються в західних цивілізаціях, і міжнародних фінансових організацій, які реалізують інтереси головних акціонерів і засновників – західної цивілізації і, насамперед, США. Проте така тенденція є вкрай несумісною з цивілізаційним поліцентризмом, який є характерним для постіндустріального суспільства [26, с. 212]. Таким чином, першим кроком на шляху планування майбутнього є усвідомлення загроз, що наближаються. Можна вважати, що його вже зроблено. Це підтверджується здійсненими під егідою ООН заходами, серед яких: Всесвітня конференція щодо навколишнього середовища й розвитку (1992 р., Ріо-де-Жанейро), на якій було прийнято декларацію «Порядок денний на XXI століття»; Всесвітня конференція сторін Рамкової конвенції ООН у Кіото (1997 р.), що прийняла відомий Кіотський протокол; Саміт у Йоганнесбурзі (2002 р.), де було прийнято Йоганнесбурзьку декларацію та План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку; Міжнародна конференція з фінансування розвитку в Монтерей (2002 р.).

Зазначені міжнародні заходи мають виняткове значення для подальшого розвитку глобального суспільства. Йоганнесбурзька декларація зі сталого розвитку містить зобов'язання лідерів країн взяти на себе колективну відповідальність за посилення та зміцнення основ сталого розвитку – економічного та соціального, охорони довкілля – на місцевому, регіональному та глобальному рівнях [27]. Декларація фіксує ключові проблеми та завдання, що постали перед людством, серед яких: необхідність зміни моделей споживання і виробництва, а також забезпечення охорони і раціонального використання природної ресурсної бази з метою забезпечення сталого розвитку; визнання того, що згубні наслідки зміни клімату стають вже очевидними, а стихійні лиха – дедалі частішими; існування загрози того, що глобальна нерівність закріпиться, і бідні верстви населення можуть втратити віру у своїх представників і в демократичні цінності (що й відбувається в українському суспільстві).

У Декларації визначено завдання для національної влади та бізнесу, з-поміж яких: у ході своєї законної діяльності приватний сектор зобов'язаний зробити внесок у формування справедливо організованих громад; корпорації приватного сектора мають бути підзвітними в умовах транспарентного і стабільного регулювання їхньої діяльності.

Сучасний період розвитку багатьох країн постійно змушує їх вирішувати одну проблему, від якої залежить подальший цивілізаційний хід багатьох регіонів планети. Йдеться про пошук консенсусу між різними, часто ворожими, національними, соціальними, політичними силами щодо основних цінностей, які є базовими для розвитку демократії. Без такої згоди та забезпечення завдяки їй соціальної стабільності

не може й бути мрій про успішне здійснення радикальних структурних реформ [28, с. 132].

Крім того, людина повинна гармонійно ставитися до природи. Я. Лінь вважає, що для удосконалення відносин між природою та людиною необхідно сповідувати принципи спільної моралі, які зводяться до наступного: принцип рівності, що заснований на праві всього живого на планеті користуватися умовами незабрудненого середовища; принцип збереження спільних інтересів. Людина та елементи системи «людина – навколишнє середовище» потребують сприятливих умов для власного життя; принцип відповідальності за життя майбутньої цивілізації; принцип, що спрямований на екологізацію економічної, технічної і суспільної діяльності [29, с. 132]. Можна зробити висновок, що комунікативність й досягнення консенсусу краще самоізолюваності й диктату – це один із ідейнополітичних принципів сучасного політичного і навіть глобалізаційного процесу. Зближення поглядів і підходів є характерним для сучасної людини й так чи інакше це проявляється в суспільній практиці [30, с. 36]. Перехід до демократичного устрою відзначився становленням політичної культури, ідейним плюралізмом, відкритим суспільством тощо. Уперше в історії абсолютна більшість людей поступово приходить до єдиного розуміння основних принципів життєустрою.

Список використаних джерел

1. Сірий, С., 2010. 'Чинники конфліктності в міжнародних соціально-економічних і політичних процесах', *Політичний менеджмент*, №2 (41), с.129.
2. Назаретян, АП., 2001. 'В зеркале двух веков. Предварительные оценки и сценарии', *Общественные науки и современность*, №1, с.117.
3. Фукуяма, Ф., 2005. 'Конец истории и последний человек', пер. с англ., М.: ООО «АСТ», *Ермак*, с.118.
4. 'Соціальна філософія': підруч. для вищ. шк., 2007, кер. авт. кол-ву Є. М. Мануйлов, Х.: *Прапор*, с.660.
5. Романюк, ОІ., 2008. '«Четверта хвиля»? До питання про місце посткомуністичних трансформацій в процесі демократизації суспільства', *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Питання політол.: [зб. наук. пр.]*, Х., №825, Вип.13, с.101.
6. Хантингтон, С., 2003. 'Третья волна. Демократизация в конце XX века', пер. с англ., М.: *РОССПЭН*, с.26.
7. Кіндратець, О., 2009. 'Ризики українського суспільства', *Віче: теоретичний і громадсько-політичний журнал*, К.: *Верховна Рада України*, №17, с.20.
8. Хантингтон, С., 1994. 'Столкновение цивилизаций?', *Полис*, №1, с.33.
9. Сидоренко, СВ., 2006. 'Філософія виживання людства у глобалізованому світі', *Мультиверсум. Філософський альманах*, К.: *Центр духовної культури*, №55, с.138.
10. Надольний, М., 1999. 'Потреби людини: цивілізаційний аспект дослідження', *Мультиверсум. Філософський альманах: зб. наук. праць*, К., Вип.3, с.41.
11. Андрущенко, ТВ 2009. 'Зближення цивілізацій в епоху глобалізації: можливості реальні і абстрактні', *Гілея*, №27, с.314.
12. Воронов, Ю., 2004. 'Глобалізація і політика: Реалії і перспективи соціальних трансформацій: монографія', К.: *Генеза*, с.40.
13. Андрущенко, ТВ., 2009. 'Зближення цивілізацій в епоху глобалізації: можливості реальні і абстрактні', *Гілея*, №27, с.316.
14. Неклеса, ОІ., 2002. 'Ordoquadro – четвертий порядок: прищеза постсучасного світу', *Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика: хрестоматія з сучасної зарубіжної*

соціології регіонів, [укл.: І. Ф. Кононов В. П. Бородачов, Д. М. Топольський], Луганськ: *Альма матер – Знання*, с.48.

15. Сіновець, ПА., 2010. 'Динаміка трансформації ядерного стримування у постбіполярний період: близькосхідний аспект', *Стратегічні пріоритети*, №3 (16), с.76.

16. Москаленко, ОМ., 2000. 'Конфліктно–консенсусна парадигма регулювання суспільно–політичних відносин': автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького, К., с.8.

17. Яницький, ОН., 2003. 'Социология риска', М.: *LVS*, с.36.

18. Сірий, С., 2010. 'Чинники конфліктності в міжнародних соціально-економічних і політичних процесах', *Політичний менеджмент*, №2 (41), с.138.

19. Баталов, ЭА., 2005. 'Мировое развитие и мировой порядок (анализ современных американских концепций)', М.: *Российская политологическая энциклопедия, РОССПЭП*, с.93.

20. Кіндратець, О., 2009. 'Ризики українського суспільства', *Віче: теоретичний і громадсько–політичний журнал*, К.: *Верховна Рада України*, №17, с.19.

21. Урсул, АД., 2000. 'Философия науки и концепция устойчивого развития', *Философия науки*, №2, с.4.

22. Сонько, СП., 2003. 'Просторовий розвиток соціо–природних систем: шлях до нової парадигми: монографія', К.: *Ніка Центр*, с.61.

23. Данилишин, БМ., 2001. 'Сталий розвиток в Україні: реалії і проблеми', *Проблеми сталого розвитку України: [зб. наук. доповід.]*, К.: *БМТ*, с.140.

24. Овчинский, В., 2006. 'Новый мировой беспорядок и его армии', *Россия в глобальной политике*, Т.4, №2, с.214.

25. Дорогунцов, С. Ральчук, О., 2001. 'Сталий розвиток – цивілізаційний діалог природи і культури', *Вісн. НАН України*, №10, с.21.

26. Кальченко, ТВ., 2006. 'Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія', К.: *КНЕУ*, с.212.

27. 'Резолюции, принятые на Всемирной встрече на высшем уровне по устойчивому развитию. Приложения «Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию», «План выполнения решений Всемирной встречи на высшем уровне по устойчивому развитию». [online] Доступно: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/decl_wssd.pdf

28. Корольчук, Ю., 2001. 'Громадянське суспільство: між конфліктом і консенсусом (кріз призму комунікативної філософії)', *І: Незалежний культурологічний часопис*, Число 21, с.132.

29. Сидоренко, СВ., 2006. 'Філософія виживання людства у глобалізованому світі', *Мультиверсум. Філософський альманах*, К.: *Центр духовної культури*, №55, с.132.

30. Дубовик, НА., Мартинко, ТМ., 2009. 'Консенсус політичних еліт як один із принципів становлення демократії', *Вісн. нац. техн. ун-ту Укр. «Київський політехнічний інститут»: Філософія. Психологія. Педагогіка*, №2, с.36.

References

1. Siryj, S., 2010. 'Chynnyky konfliktnosti v mizhnarodnyh social'noekonomichnyh i politychnykh procesah (Factors of conflict in international socioeconomic and political processes)', *Politychnyj menedzhment*, №2 (41), s.129.

2. Nazaretjan, AP., 2001. 'V zerkale dvuh vekov. Predvaritel'nye ocenki i scenarii (In the mirror of two centuries. Preliminary estimates and scenarios)', *Obshhestvennye nauki i sovremennost'*, №1, s.117.

3. Fukujama, F., 2005. 'Konec istorii i poslednij chelovek (The end of the story and the last person)', per. s angl., M.: *ООО «АСТ», Ermak*, s.118.

4. 'Social'na filosofija (Social Philosophy)': pidruch. dlja vyssh. shk., 2007, ker. avt. kol–vu Je. M. Manujlov, H.: *Prapor*, с.660.

5. Romanjuk, ОІ., 2008. '«Четверта хвилля»? Do pytannja pro misce postkomunistychnykh transformacij v procesi demokratyzacii' suspil'stva (The Fourth Wave? The question of the place of postcommunist transformations in the process of democratization of society)', *Visn. Hark. nac. un–tu im. V. N. Karazina. Ser. Pytannja politol.: [zб. nauk. pr.]*, H., №825, Vyp.13, s.101.

6. Hantington, S., 2003. 'Tret'ja volna. Demokratizacija v konce XX veka (The third wave. Democratization at the end of the twentieth century)', per. s angl., M.: *ROSSPJeN*, s.26.

7. Kindratec', O., 2009. 'Ryzyky ukrai'ns'kogo suspil'stva (The risks of Ukrainian society)', *Viche: teoretychnyj i громадсько–політичний журнал*, К.: *Verhovna Rada Ukrainy*, №17, s.20.

8. Hantington, S., 1994. 'Stolknovenie civilizacij? (Clash of civilizations?)', *Polis*, №1, s.33.

9. Sydorenko, SV., 2006. 'Filosofija vyzhyvannja ljudstva u globalizovanomu sviti (The philosophy of human survival in a globalized world)', *Mul'tyversum. Filosofov'kyj al'manah*, К.: *Centr duhovnoi' kul'tury*, №55, s.138.

10. Nadol'nyj, M., 1999. 'Potreby ljudyny: civilizacijnyj aspekt doslidzhennja (Human needs: the civilization aspect of research)', *Mul'tyversum. Filosofov'kyj al'manah: zб. nauk. prac'*, К., Vyp.3, s.41.

11. Andrushhenko, TV., 2009. 'Zblyzhennja civilizacij v epohu globalizacii: mozhlyvosti real'ni i abstraktni (The convergence of civilizations in the era of globalization: opportunities are real and abstract)', *Gileja*, №27, s.314.

12. Voronov, IO., 2004. 'Globalizacija i polityka: Realii i perspektivy social'nyh transformacij: monografija (Globalization and Politics: Realities and Prospects for Social Transformations: Monograph)', К.: *Geneza*, s.40.

13. Andrushhenko, TV., 2009. 'Zblyzhennja civilizacij v epohu globalizacii: mozhlyvosti real'ni i abstraktni (The convergence of civilizations in the era of globalization: opportunities are real and abstract)', *Gileja*, №27, s.316.

14. Neklessa, ОІ., 2002. 'Ordoquadro – chetvertyj porjadok: pryshestja postsuchasnogo svitu (Ordoquadro – the fourth order: the advent of the postmodern world)', *Globalizacija. Regionalizacija. Regional'na polityka: hrestomatija z suchasnoi' zarubizhnoi' sociologii' regioniv*, [ukl.: I. F. Kononov V. P. Borodachov, D. M. Topol's'kov], Lugans'k: *Al'ma mater – Znannja*, s.48.

15. Sinovec', PA., 2010. 'Dynamika transformacii' jadernogo strymuvannja u postbipoljarnyj period: blyz'koshidnyj aspekt (The dynamics of nuclear restraint transformation in the post-bipolar period: the Middle East aspect)', *Strategichni pryoriteti*, №3 (16), s.76.

16. Moskalenko, OM., 2000. 'Konfliktno–konsensusna paradygma reguljuvannja suspil'no–politychnykh vidnosyn (Conflict–consensus paradigm of regulation of socio–political relations)': avtoref. dys... kand. polit. nauk: 23.00.02 / NAN Ukrainy. In–t derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo, K., s.8.

17. Janickij, ON., 2003. 'Sociologija riska (Sociology of risk)', M.: *LVS*, s.36.

18. Siryj, S., 2010. 'Chynnyky konfliktnosti v mizhnarodnyh social'noekonomichnyh i politychnykh procesah (Factors of conflict in international socioeconomic and political processes)', *Politychnyj menedzhment*, №2 (41), s.138.

19. Batalov, JeJa., 2005. 'Mirovoe razvitie i mirovoj porjadok (analiz sovremennyh amerikanskih koncepcij) (World development and world order (analysis of contemporary American concepts))', M.: *Rossijskaja politologicheskaja jenciklopedija, ROSSPJeP*, s.93.

20. Kindratec', O., 2009. 'Ryzyky ukrai'ns'kogo suspil'stva (The risks of Ukrainian society)', *Viche: teoretychnyj i громадсько–політичний журнал*, К.: *Verhovna Rada Ukrainy*, №17, s.19.

21. Ursul, AD., 2000. 'Filosofija nauki i koncepcija ustojchivogo razvitija (Philosophy of science and the concept of sustainable development)', *Filosofija nauki*, №2, s.4.

22. Con'ko, SP., 2003. 'Prostorovyj rozvytok socio–pryrodney system: shljah do novoi' paradygmy: monografija (Spatial development of socio–natural systems: the path to a new paradigm: a monograph)', К.: *Nika Centr*, s.61.

23. Danylyshyn, BM., 2001. 'Stalyj rozvytok v Ukraini: realii i problemy (Sustainable development in Ukraine: realities and problems)', *Problemy stalogo rozvytku Ukrainy: [zб. nauk. dopovid.]*, К.: *БМТ*, s.140.

24. Ovchinskij, V., 2006. 'Novyj mirovoj besporjadok i ego armii (New world mess and his army)', *Rossija v global'noj politike*, Т.4, №2, s.214.

25. Doroguncov, S. Ral'chuk, O., 2001. 'Stalyj rozvytok – civilizacijnyj dialog pryrody i kul'tury (Sustainable development is a civilization dialogue of nature and culture)', *Visn. NAN Ukrainy*, №10, s.21.

26. Kal'chenko, TV., 2006. 'Global'na ekonomika: metodologija systemnyh doslidzen': monografija (Global Economy: Methodology of System Research: Monograph)', К.: *КНЕУ*, s.212.

27. 'Rezolucii, prinjatye na Vsemirnoj vstreche na vysshem уровне po ustojchivomu razvitiju. Prilozhenija «Johannesburgskaja

deklaracija po ustojchivomu razvitiju», «Plan vypolnenija reshenij Vsemirnoj vstrechi na vysshem urovne po ustojchivomu razvitiju» (Resolutions adopted at the World Summit on Sustainable Development. Annexes Johannesburg Declaration on Sustainable Development, Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development)'. [online] Dostupno: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/decl_wssd.pdf

28. Korol'chuk, Ju., 2001. 'Gromadjans'ke suspil'stvo: mizh konfliktom i konsensusom (kriz' pryзму komunikatyvnoi' filosofii') (Civil society: between conflict and consensus (through the prism of communicative philosophy))', *I': Nezalezhnyj kul'turologichnyj chasopys*, Chyslo 21, s.132.

29. Sydorenko, SV., 2006. 'Filosofija vyzhyvannja ljudstva u globalizovanomu sviti (The philosophy of human survival in a globalized world)', *Mul'tyversum. Filosofs'kyj al'manah*, K.: *Centr duhovnoi' kul'tury*, №55, s.132.

30. Dubovyk, NA., Martynko, TM., 2009. 'Konsensus politychnyh elit jak odyz iz pryncypiv stanovlennja demokratii' (Consensus of political elites as one of the principles of the establishment of democracy)', *Visn. nac. tehn. un-tu Ukr. «Kyj'vs'kyj politehnychnyj instytut»: Filosofija. Psyhologija. Pedagogika*, №2, s.36.

* * *